

*Юрій Мицик,
Василь Денис*

ЛИСТИ М. МОГИЛЯНСЬКОГО ДО М. ГРУШЕВСЬКОГО

Ім'я видатного українського письменника, перекладача, літературного критика, уродженця Чернігова Михайла Михайловича Могилянського (1873 - 1942 рр.) в останні роки швидко повертається з незаслуженого забуття, притягує до себе все більшу увагу широкої громадськості, в тому числі письменників і вчених. Свідченням цього є перевидання творів М. Могилянського і цілий ряд історико-літературознавчих публікацій, авторами котрих виступали і відомі письменники (Валерій Шевчук), і відомі історики (Віталій Сарбей, на жаль, вже покійний). А також важлива розвідка Г. Кураса та Г. Демченко, нещодавно видрукована на сторінках "Сіверянського літопису".¹ У даній праці автори зосередили увагу на чернігівських аспектах життя й творчості письменника.

Цікаво, що "місцевий" інтерес до Могилянського виявляють і дніпропетровські науковці. Це не є випадковим. З Січеславом (Катеринославом, Дніпропетровськом) Могилянського багато що зв'язувало. Він давно був знайомим з видатним українським істориком запорозького козацтва Дмитром Яворницьким (1855 - 1940 рр.), статтю про нього хотів умістити як керівник комісії по створенню "Біографічного словника діячів України" у цьому виданні. З даного приводу він написав Яворницькому з Києва до Дніпропетровська 29 квітня 1932 р. Текст листа ми наводимо в додатках.² Його було вперше виявлено і описано дніпропетровською дослідницею С. В. Абросимовою.³ З посиленням сталінських репресій на початку 30-х років Могилянський тікає з Києва до Дніпропетровська, де проживала із своєю сім'єю його донька Ірина. Звідси з початком війни вона виїхала з батьком до Красноярська, де проживала на засланні інша дочка письменника, теж письменниця, Олена Могилянська. Там, у Красноярську, М. Могилянський і помер 22 березня 1942 р. Дочка ж Олена змогла повернутися на Батьківщину тільки після проголошення самостійної Української держави. На запрошення племінника вона прибула саме до Дніпропетровська, де й померла 8 лютого 1998 р. на 93-му році життя. Некролог про Олену Могилянську написав дніпропетровський дослідник історії літератури козацького краю Микола Чабан.⁴ Один з авторів даної статті (Ю. Мицик) писав свого часу про зв'язки матері М. Могилянського Марії Миколаївни з М. Грушевським, про її плани відродження в тодішньому Катеринославі на центральній магістралі міста (тоді - Катерининський проспект, тепер - пр. Карла Маркса) магазину української книги.⁵

І чернігівські, і дніпропетровські, і київські автори постійно торкаються у своїх статтях контактів між М. Могилянським та М. Грушевським (1866 - 1934 рр.) - видатним українським істориком, першим Президентом України. Як і

майже всі свідомі українці того часу, Могилянський ставився до свого старшого тезки з піететом, віддавав йому належне як історику, письменнику, одному з духовних лідерів українства. Про захоплення Грушевським яскраво свідчать слова самого Могилянського, що вже цитувалися на сторінках “Сіверянського літопису”,⁶ тому немає потреби їх повторювати. Коли ж у 1925 р. Грушевський повернувся з еміграції до Радянської України, то Могилянський справедливо розцінив це як страшну помилку, навіть зраду (між іншим, сам Грушевський на схилі життя усвідомив трагічність свого вибору, що призвів до знищення його сім’ї та учнів, але було вже пізно...). Могилянський написав новелу “Вбивство”, у котрій легко вгадувалося, проти кого були скеровані його гнів та обурення. Це було розцінено як критику курсу ВКП(б), і почалася кампанія “проробки” письменника. Видатний український вчений Сергій Єфремов занотував у своєму щоденнику, котрий вперше був виданий лише нещодавно, такі слова: “29 серпня (1926 р. - Ю. М.) заходив М. Могилянський і розповідав про свою справу. Написав він оповідання, власне, записав свій сон - ніби він убив Грушевського за те, що той зрадив усі свої попередні погляди і своїм існуванням заражав повітря... появилось кілька статей з характеристикою Могилянського як чорносотенця - статей дурних, брехливих і нахабних; “Червоному шляху” влетіло, Могилянського оповіщено (тихцем, циркулярно по цензурі) “банітою”: заборонено взагалі пускати його ім’я й під його ім’ям до друку... Показував мені Могилянський листа з цього приводу від Тичини: навіть цього похлопного до крайності поета, що мовчав і мовчить за всі шаленства і гидоту - занудило: це крик обурення...”⁷

Але як би там не було, двох діячів української культури і науки зв’язувало між собою чимало позитивного і їхні контакти мають бути досліджені всебічно і об’єктивно. Найліпший матеріал для цього подає листування Могилянського з Грушевським, яке міститься у складі чудом збереженого особистого архіву Грушевського, що недавно був нарешті відкритий для користування. Саме тут переходяться його 23 листи за 1911 - 1914 рр. (Центральний державний історичний архів України у Києві (далі - ЦДІА), ф. 1235 - Оп. 1. - № 646), а також 4 листи його матері до Грушевського (ЦДІА. - Ф. 1235. - Оп. 1 - № 645). Характерно, що листування матері з Грушевським стосується ранішого періоду (1907 - 1913 рр.), ніж листування самого М. Могилянського. Марія Могилянська сприяла поширенню української книги, працювала у редакції часопису “Украинский вестник”, допомагала сину у вирішенні різних ділових справ.

Листи Могилянського до Грушевського мають значну цінність. Вони проливають світло на його життя і творчість, контакти з видатними діячами української літератури та громадсько-політичного життя, в першу чергу з Грушевським. Могилянський постійно прагне побачитися зі своїм кумиром, приїжджає задля цього до Львова (на жаль, тоді Грушевський був у Криворівні), зустрічається з ним за інших okazji; постійно звертається до нього як до редактора “ЛНВ-Літературно-наукового вісника”. На сторінках останнього він прагнув вмістити свої твори (“Стріла”, “Наречена”, “Недоля”, “З темних сторінок життя”, рецензії), інформує Грушевського про рецензування його творів на сторінках “Речи” (органу конституційно-демократичної (кадетської) партії, до котрої тоді належав Могилянський) тощо; про переклад художніх творів істориків та інших осіб, наприклад, письменника Архипа Тесленка, про зустрічі з відомими діячами суспільно-політичного та культурного життя України, чернігівцем Миколою Іллічем Шрагом (1894 - 1970 рр.), кобзарем і письменником Гнатом Хоткевичем та ін. Звичайно,

торкається автор і своїх зв'язків з рідною Чернігівщиною, наводячи епізоди зі своєї виборчої кампанії на посаду мирового судді у Городні Чернігівської губернії, свій незаконний арешт; про українізацію ним суду, що могло б викликати лють всієї зграї російських великодержавних шовіністів на чолі з сумновідомим Савенком. Дуже цінні є згадки Могилянського про свою чи не останню зустріч з класиком української літератури М. М. Коцюбинським (він у листах його називає М. М. або Мих. Мих.), а інший його лист передає щирі, сумні враження з приводу непоправної втрати - смерті Коцюбинського.* Є й інші важливі свідчення. Досить вказати на те, що саме Могилянський вперше в історії Городні був ініціатором проведення панахиди в місцевій церкві з приводу роковин смерті Тараса Шевченка. Всі ці факти засвідчують формування Могилянського як свідомого українця і в даному контексті його розрив з кадетами і перехід на українські самостійницькі, державницькі позиції стає логічним і зрозумілим. Не переказуючи змісту листів, вважаємо доцільним відіслати читача до них безпосередньо. Відзначимо, що при публікації нами збережено вживані автором скорочення: СПб. - Санкт-Петербург, ЛНВ - "Літературно-науковий вісник", Вас. остр., - Васильєвський острів, Бол. просп. - Большой проспект тощо, включно з його підписом Мих. - Михайло, М.-Могилянський.

*) Як і планував, М. Могилянський напише і видасть уже в пореволюційний час свої спогади про М. Коцюбинського.

Примітки:

1) Курас Г., Демченко Т, "Хотілося бути в Чернігові" (Чернігівщина в житті та творчості М. Могилянського). //Сіверянський літопис. - 1998. - № 6. - С. 96-104.

2) Цей лист зберігається у відділі рукописів Дніпропетровського історичного музею під № Арх. - 14680.

3) Див.: Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького. Каталог музейної колекції. - Дніпропетровськ, 1992. - С. 85.

4) Чабан М. Пам'яті Олени Могилянської // Літературна Україна від 21 березня 1998 р. Додамо, що Олена Могилянська народилася у Чернігові (1905 р.) і закінчила там жіночу гімназію.

Ймовірно, саме Олену Могилянську мав на увазі С. Єфремов, коли занотував у своєму щоденнику від 27 травня 1926 р. відомість про вбивство в Парижі С. Петлори агентом НКВД: "Могилянська, що перекладає в редакції "Пролетарской Правды", коли дано їй перекласти наведену телеграму (про вбивство Петлори - Ю. М.) - не вдержалась і розплакалась при всіх комуністах, що були в редакції" (Єфремов С. Вказ. твір. - С. 378).

5) Мыщык Ю. Михаил Грушевский и город на Днепре // газ. "Днепровская панорама" (Дніпропетровськ) від 4 грудня 1996 р.

6) Курас Г., Демченко Т. Вказ. твір. - С. 98.

7) Єфремов С. Щоденники 1923-1929. - Київ, 1997. - С. 395.

Додатки:

1. Листи М. Могилянського до М. Грушевського.

№ 1

(9/XI.1911, С.-Петербург-Львів)

"Вельмишановний Михайле Сергійовичу!

Справа гонорару для мене, звісно, не остання річ, але я знаю, що гонорар в Л-Н Вістнику не може бути великим і тим, що посилаючи рукопис, нічого не читав про гонорар, а згодився цілком на той гонорар, який платить Л.-Н Вістник.

Можу його ("підробок") до більш нормального, коли після виходу тієї книжки ЛНВ, в який буде уміщено оповідання, дати "авторський" переклад з українського для якого-небудь російського місячника. І дуже дякую за швидку відповідь і буду ждати, що оповідання піде в першій чи другій книжці 1912 року.

З поважанням М. Мих. Могилянський".

№ 2

(Кінець 1911 -поч. 1912 рр. (?) С.-Петербург-Львів)

"Шановний добродію!

Одночасно з сим посилаю до редакції "Літ.-наук, вістника" оповідання "Стріль". Дуже прошу дати мені відповідь, чи буде воно уміщено, бо як не піде в "Літ.-Н. вістнику", мушу його перекладати, щоб умістити в російських часописах.

З поважанням.
Мих. Могилянський".

№ 3

(1912, січня 30. - Петербург. Київ (?))

"Високоповажний Михайло Сергійович!

Дуже дякую за відповідь про оповідання. Цензурних перешкод не сподіваюсь, хоча я теж у сій справі не дуже компетентний.

З щирим поважанням.
Мих. Могилянський".

№ 4

(3.II.1912 р. Петербург - Київ).

"Високоповажний Михайло Сергійович!

Я забув попросити Вас наказати, щоб коли вийде II кн. "Літ.-Н. В.", її мені вислати. На жаль, я не передплачую "Л.-Н. В".

З щирим поважанням.
Мих. Могилянський.

3.II. 1912 р."

Адреса: "Київ, Паньківська, 8. М. С. Грушевському".

№ 5

(11.III.1912 р. Петербург - Київ)

"Високоповажний Михайле Сергійович!

Контора "Літ.-Наук. Вістн." чомусь не хоче мені вислати друге число місячника за сей рік. I.III. я написав до контори, прохаючи вислати мені книжку, а ціну її удержати з того гонорару, що маю одержати за "Стріль". До сього додав, що коли гонорар мені вже вислано, то прошу книжку вислати належною платою. Але досі ні книжки, ні гонорару не одержав. Дуже прошу наказати конторі вповнити моє прохання.

9.III. одіслав до редакції ще одне маленьке оповідання "З темних джерел життя". Хотів би довідатися, чи воно піде, а також, коли підуть вже прийняті "Наречена" та "Недоля"?

З щирим поважанням.
Мих. Могилянський".

№ 6

(I.IX.1912 р., Петербург- Київ (?))

"Дорогий Михайле Сергійович!

Вчора нарешті добрався до вечора. Останній час у Чернігові "Терплат бедствие" (вибори!), приходилось усе битися, себто "жалобы" писат. А чи з того що буде, (Що з того буде), не знаю.

Висилаю Вам чи завтра, чи в понеділок № 234 "Речи", де читав рецензію на "Культ.-нац. рух". Як ви побачите, у рецензії більше вашого, ніж мого. Ще дякуючи коректорові, що викинув лапки (" "), Ваше пішло за моє. Ну, це мабуть Ви мене за те ляяти не будете.

Приїхавши сюди, знайшов у себе картину, у якій якийсь "землячок" у Петербурзі марно дістати "Культ-нац. рух", та взагалі українські книжки? Виходить, що рецензії такі чогось варті. А мені здавалося, їх ніхто не читає. Моїм Вашим щире вітання. Як у Вас справи?

1 вересня 1912 р.

Стискаю руку.
Мих. Могилянський".

№ 7

(1.X.1912 р.; Петербург - Київ?)

"Високоповажний Михайле Сергійович!

Мабуть чи не два тижня лежав Ваш лист, доки я його нарешті одержав, повернувшись учора до Петербурга. Якраз три тижня їздив я по Чернігівщині переважно по північним повітам в справі виборів, себто правду кажучи, займався малокорисною справою, що нагадує носіння води в решеті. Був 23-24 у Києві, але майже нікого там не бачив, хоча й заходив у вечері до Українського клубу, де Хоткевич грав на бандурі, а Вороний декламував "Контрасти". Я собі виписав ще на село, зараз, як прочитав у "Раді", що вони вийшли.

Як буду мати трошки більш вільного часу, збираюсь писати про "Контрасти" у зв'язку з збірниками Трілянського (Трильовського - Ю. М.) і Алчевської. Книжки до рецензій краще надсилати на мою особисту адресу або до "Речи" з надписом - для мене. Місця я для рецензій маю не дуже багато, але можу писати і про книжки, що видаються за кордоном. Здається, що Ви не помиляєтесь, надаючи рецензіям значення, що між іншим можна бачити з картки, яку отсе з сим листом Вам посилаю. Про накази, що наробив Черемош, мені оповідав Михайло Михайлович, якого я бачив у Чернігові. Здоров'я його не дуже гарно, але останнім разом він був далеко у кращому становищі, ніж перед тим. Усім Вашим моє щире вітання. Знайомим кланяюсь. Декому мушу писати, але зараз зовсім не маю часу. Стискаю руку. Щиро прихильний.

Мих. Могилянський".

№ 8

(9.XI. 1912 р., Петербург - Львів)

"Дорогий Михайле Сергійович!

Увесь час дуже був зайнятий виборами та другими біжучими справами, так що й дихати ніколи було. Трохи вільніший став було останнім часом, та й став збиратися писати до Вас, але де Ви, чи у Києві, чи у Львові? Думав, у кого-небудь узнати, та нічого не взнав. Мих. Мих. пише з Києва, що Ви мабуть там ще не швидко будете. Тому я постановив отсе писати до Львова. Нове нічого за цей час не писав: маленьку замітку про нове української поезії (Алчевська, Філянський, Чупринка) послав Мих. М. у Київ з проханням передати Вам, як Ви приїдете. Подав маленьку рецензію на історію Аркаса у те число "Речи", у якому уміщена була рецензія, було сконфісовано (тільки тут у Петербурзі воно розійшлося заки), і тому вислати те число Вам не міг. Тепер збираюсь дати рецензію про Тесленка. Маленьку замітку про Галицькі враження ("Руси М.") послав Вам (чи одержали?).

Завтра їду на 3-4 дні до Городні (Чернігівщина). Коли б на сей лист Ви мені одповіли, то лист Ваш уже застане мене у Петербурзі.

Єсть у мене до Вас прохання. Річ ось в чім. Дуже хотів би купити собі Вашу книжку "Історія України-Руси", та не можу одним разом заплатити її ціну. Чи не може книгарня "Літерат-Наукового Вістника" продати мені "Історію" на виплат і на яких умовах, коли може? Як будете у Києві, чи не спитаєте книгарню про се?

Моє щире привітання усім Вашим.

Всього найкращого

9.XI. 1912 р. Мих. Мих. Могилянський".

№ 9

(24.XII.1912 р., Петербург - Київ?)

"Дорогий Михайле Сергійович!

Поздоровляю Вас і усіх Ваших з святом. Листа Вашого одержав, книжку теж. Дуже дякую. Буду щиро вдячний, коли якось буде можливо мені дістати Вашу велику "Історію України-Руси".

Одержав раніше і переклад "Ілюстрованої історії" ("Просвіщеніє"). Не писав про неї, бо думав що краще, щоб і написав про інший, але учора одержав від редакції "Речи" другий примірник. Десь після нового року подам рецензію.

Нового у нас нічого цікавого. Зараз дуже зайнятий, бо мушу дати "огляд" літератури української за рік минулий. Ледве дочитав "Через кладку" Кобилянської. Дуже розтягнуто. Але мушу признати, що це найбільший і найцікавіший твір цього року. На жаль, попсований неможливою мовою за деякими хибами форми. Через мову багато хто навіть не читав повісти.

Чом Ви стали, Михайле Сергійович, рідко балакати "на українські теми"? "Літературно-Н. Вістн." через те багато тратить. У мене, на жаль, багато часу одбирають сей рік деякі дрібниці, не маю зовсім вільного часу. Тому все тільки збираюсь писати щось нове для "Л.-Н. Вістн.". Вже з самого літа збираюсь. А коли зберусь, про це не знаю.

Стискаю руку
Ваш Мих. Могилянський.

Р. С. Чи швидко вийде Ваша книжка з враженнями подорожі по Європі?

24.XII. 1912 р. М."

№ 10

(8.II.1913 р., Петербург-Львів)

"Дорогий Михайло Сергійович!

Посилаю переклад книги "Ніч", у 2-3 місяцях маєте варіанти і тому викреслите те, що на Ваш смак, гірше. Не можу обіцяти, що перекладу книги ескізів "не замедлять". Але обіцяю, що усі сили приложу до того. Жалкую, що записок про Італію треба так довго ждати. Чи одержали від мене числа "Речи" з статтею "Узоры лжи" з рецензією про російський переклад "Ілюстрованої історії"? Моє шире вітання усім Вашим. Маю дуже багато цікавої (з усіх поглядів) праці і зараз дуже мало вільного часу. Стискаю руку.

СПб., 8.11.1913 р.

Мих. Могилянський.

Р. Б. Тільки зараз одержав І кн. "Літ.-Наук. Вістн.", де з радістю знаходжу Вашу цікаву статтю.

М."

№ 11

(18.II.1913 р., С.-Петербург - Львів?)

"Дорогий Михайле Сергійович!

Не знаю, як і бути. Ще не одержавши Вашого листа, почав перекладати "Предка". Але за тиждень переклав одну сторінку. Часу маю вільного дуже мало. А хотілось би самому перекласти Ваші оповідання. Можу тільки обіцяти, що всяку вільну хвилинку використовую для перекладу. Але як швидко буде просуватися праця, того сказати не можу. Так що Ви вже самі рішіть, що робити і як бути? Що мені робити з перекладом "Ніч"? З осені вже збираюсь писати оригінальне оповідання, але за браком часу я не починав, та чи почну, не видно - один Бог знає. Щиро вітаю усіх Ваших.

Стискаю руку.
Ваш Мих. Могилянський."

№ 12

(17.IV.1913 р., С.-Петербург - Львів)

"Дорогий Михайло Сергійович!

Невимовно тяжко вразила мене смерть М. М., хотів їхати до Чернігова на похорон і

не міг, досі не знаходжу собі місця від недуги і суму...

Дуже прошу, коли вийшла остання книжка небіжчика (як страшно вимовити се слово про М. М.!) "Тіні забутих предків" ("Літ.-Наук. Вістник" подав вже на неї рецензію), нехай мені її швидше надішлють. Сьогодні написав М. Івановичу, що писатиму уривки з споминів про М. М. А тут дістав листа від редакції "Укр. Ж." з проханням швидше написати статтю, без якої кн. IV не може вийти. Мушу писати, але не знаю, чи щось з того буде: зараз перо не держиться в руці...

Більш інтимне одкладаю для "Літ.-Н. Вістника", одкладаю ненадовго: на тім тижні, мабуть, візьмусь до роботи.

Учора одержав I частину Вашого VIII-го тому. Дуже дякую. Колись згодом буду просити Вашої допомоги в справі покупки через якусь книгарню перших VII томів на виплат...

Мій привіт усім Вашим.
Стискаю руку.
Ваш Мих. Могилянський."

№ 13

(5(18).VII. 1913 р. - Львів - Криворівня).

"Дорогий Михайло Сергійович!

На жаль, ніяк не могу бути в Криворівні: завтра вже рушаю до Києва. Моє щире вітання усім Вашим.

Стискаю руку.
Мих. Могилянський."

Адреса: "п. Ясенів-Горський.
Криворівня. п. Мих. Серг. Грушевський."

№ 14

(25.VIII. 1913 р., Чернігів - Львів(?))

"Чернігів,
Елауда вул., д. Роївського.
Мих. Могилянський
25.VIII.1913 р.

Дорогий Михайле Сергійович!

Не сподівався я, що ми швидко не побачимося, коли в останній раз пішов до Вас! А коли діла повернулись так, що довелося мені їхати додому, не побувши в Криворівні, увесь час збирався написати до Вас, та якось обставини так склалися, що й досі не написав. Правда, рідко доводиться два дні побути на одному місці, все їздив та їздив (одного разу був навіть у Києві). Прийшов час і до Петербургу їхати, але мене туди задержують земські вибори, в яких маю брати участь в повітах Чернігівському і Городнянському. Тільки 10 вересня (23) вибори скінчаться і 11-о вранці сподіваюсь з Городні виїхати до Петербургу. А речі мають вже почати в Петербурзі і увесь матеріал з перекладом Ваших оповідань. Як тільки поверну до Петербургу, зараз же надішлю Вам "Ночь", а також сподіваюсь, що ніщо не перешкодить швидко перекласти інші оповідання. Нічого з того не зробив я влітку, що покладав собі зробити. Проійшло літо швидко і непомітно. Через непорозуміння останній допис у Львов (про книжку "Russia") надрукований не в "Речи", а в газеті "День". Як одержу примірники, надішлю Вам.

А чи буде наслідком цього літа швидкий вихід Вашої книжки італіянських вражінь? Нетерпляче чекатиму.

Моє щире вітання усім Вашим. Як себе почуваєте, що у Вас нового, коли збираєтесь до Росії.

Стискаю руку.
З щирим поважанням.
Ваш Мих. Могилянський".

№ 15

(14(1).X.1913 р., С.-Петербург-Львів).

"Дорогий Михайло Сергійович!

Зовсім недужий приїхав учора до Петербурга, зараз же послав Вам переклад "Ночи" і два оригінали. Звиняйте, замість "Предка" послав другий, "Предка" не знайду поки що ніяк. Він знайдеться бо його я починав перекладати, а тільки зараз лежу недужий, а в кабінеті у мене "первозданий хаос". Як тільки розшукаю, надішлю і "Предка". Дуже цікаво, що у Вас робиться. Чи познайомились з д. Викторовим, що зараз пише з Львова до "Речи". Усім Вашим, а також добрим знайомим низенько кланяюсь.

Ваш Мих. Могилянський.

СПб., В.О.Б. пр.,, 17 кв.
14(7).X. 1913 р."

Адреса: "Австрія - Львів, ул. Супінського, 21, п. М. С. Грушевський".

№ 16

(25.IX.1913 р., С.-Петербург - Київ)

"25.IX. 1913 р.

Дорогий Михайле Сергійович!

Переклад "Ночи" два оригінали послав одночасно з листом (рекомендованою бандероллю) на адресу: Супінського, 21, а через два дні знайшов і оригінал "Предка" та теж послав на ту ж таки адресу. Сьогодні їду до Чернігова - там скасовано земські вибори. Перебувши у Чернігові 2 дні, поїду до Владимира - губернського (теж на два дні), потім тільки на два дні до Петербурга, бо 12-го маю бути в Городні. Пишіть до Петербурга. Чого їдете в Сибір? Дуже поспішаю.

Щиро вітаю усіх Ваших.

Стискаю руку. Ваш Мих. Могилянський."

№ 17

(6.XI.1913 р., Городня - Київ)

"Городня. 6.XI. 1913 р.

Дорогий Михайле Сергійович!

Бачив тут вчора Шрага і від нього довідався, що Ви у Києві. Через кілька днів їду до Петербурга. Не я, але М. М.* була у театр. цензурі. Сказали що "Кам. госп." дозволений, але вони не послають дозволу, бо хочуть заразом послати, коли перечитають "Адово[ата] М[ортона] Вона просила не задержувати дозволу "К. госп." і т. д. Обіцяли, що пошлуть дозвіл того ж таки дня. Кланяюсь усім Вашим. Усю осінь довелось мандрувати по усім усядам. Не мав часу для тієї праці, якби робити бажалося. І чи матиму швидко, не знаю. Бувайте здорові.

Стискаю руку.
Ваш Мих. Могилянський."

№ 18

(4.XI.1913 р., С.-Петербург - Київ(?).

"Дорогий Михайле Сергійович!

Увесь час збирався писати до Вас, та то щось перешкоджає, то не знаю, де Ви, чи у Києві, чи у Львові? Не знаю й зараз, тому й запитую оце карткою. Скажіть (?) мені вислати книжку Леонтовича: не бачив ще її взагалі, коли що є таке, про що бажую мати рецензію,

---

*) Мається на увазі Марія Миколаївна Могилянська, мати письменника. Див. її лист № 3, вміщений нижче - Ю. М., В. Д.

нехай посилають. Не на всяку книжку можливо дати рецензію, але коли й книжки не маєш, то тоді вже зовсім неможливо давати рецензію. Я обраний у Городському повіті на суддю, але зараз опинився під судом! Вже допитував слідователь. Усім Вашим кланяюсь. Всього найкращого. Коли довідаюсь, чи Ви дістанете від мене числа 311 "Речи" з моєю відповіддю з (...)*. Стискаю руку.

Ваш Мих. Могилянський."

---

*) Одне слово написано нерозбірливо - Ю. М. В. Д.

№ 19

(10.XII. 1913 р., Чернігів (?) - Київ.).

"10. XII. 1913.

Дорогий Михайле Сергійович!

Дякую за поздоровлення, але здається нема з чим, бо суддею очевидячки мені не бути. На (...) * переселюся хіба що до острога. Справа з привлечением до слідства стоїть погано, мабуть засудять. Найбільш неприємно те, що яка б не була кара по 279 ст. (...) *, з якою сполучена втрата політичних прав, права навіть бути земським гласним і т. д.

Сьогодні одіслав Вам число "Речи" з статтю "Самоопределение и сепаратизм". Жалкую дуже, що привлечення мабуть перешкодять мені їхати літом до Галичини. А дуже б хотілося знов побути в благословених місцях Карпатських. Сього року не дають, на жаль. А на літо 1914 року, коли справа піде швидко, матиму може дачу казенну.

Як Ви думаєте, Михайло Сергійович, чи поставити крапку в політиці? Думаю, чи варто ще вдаритись до редакції "Шляхів" з проханням дати місце для деяких уваг з приводу нападу на мене д. Донцова? Як там живуть приятелі наші у Львові?

Жалкую, що не маю змоги на свято поїхати до Києва та побачитись. Мені взагалі ведеться погано і трачу час і сили не на те, до чого тягне. Але не зможу (?) обставин годі сподіватись.

Низенько усім Вашим кланяюсь. Стискаю руку.
Ваш Мих. Могилянський."

---

*) Незначний фрагмент тексту написаний нерозбірливо - Ю. М., В. Д.

№ 20

(5.III.1914 р., Городня)

"Дорогий Михайле Сергійович!

Дуже дякую за листа. Я такий зараз заклопотаний судейськими справами, що приємно на хвилинку визволитися від них. Рецензії, оскільки буде час, сподіваюсь писати, нехай кн. "Україна" надішлють сюди, а не до Петербурга: може й про неї напишу у "Козацтво" II (?) маю в Петербурзі (писали мені), поїду, то може теж буде час переглянути, та дати рецензію. Коли поїду до Петербурга, то не раніше 2-3/V. Коли Ви будете там тільки до кінця марта, то, на жаль, не побачимося. А дуже хотілося б побачитись з Вами .

На "новій дорозі" мені поки що цікаво, але дуже важко: нема зовсім вільного часу. За те так гарненько розглядаючи справи навіть у Цареному сільському суді (се апеляціонна інстанція задля волостного суду) гарненько балакаємо по-українськи і ніхто нам в тому не перешкоджає, що інколи згадую Савенко і К⁰ - та гадаю собі, яке б обурення вони виявили, коли б почули наш "суд".

Бувайте здорові, Михайле Сергійович, не забувайте щироприхильного.

Мих Могилянський.

Р. С. Дуже дякую, що дали (?) теми для белетристичних творів, маю тему, але не маю часу.

Низенько кланяюся Вашим. М.

5.III.1914 р."

№ 21

(4.IV.1914 р., С.-Петербург)

"Дорогий Михайле Сергійович!

Вчора прибув до Петербурга і з жалем довідався, що Ви тільки в понеділок поїхали звідси. До Городні поїду 13-го, а після 20(22-25) здається буде можливість вирватися днів на 2-3 до Києва. Коли б я знав, що Ви тоді ще будете в Києві, тим з більшою охотою вибирався б до Києва. Напишіть (як зараз, то сюди), а як через більше кілька днів, то до Городні Чернігів, губ., предводителю дворянства Мих. Могилянському; Коли поїдете з Києва? Кланяюсь усім Вашим.

Стискаю руку.
Ваш. Мих. Могилянський."

№ 22

(27.II.1914 (?)- Городня)

"Городня (Черн, губ.), кв. предводителя дворянства.

Дорогий Михайле Сергійович!

Учора був у мене Шраг і від нього довідався, що Ви в Києві. З 5.I. я вже сиджу в Городні суддею (тільки тиждень був в Петербурзі), а отже сими днями прийшла звістка, що Сенат (дивні діла Твої, Господи!) ствердив мене на посаді. Виходить, лишаюсь суддею. Дуже багато праці і не маю вільної хвилини поки що, але побутові спостереження дуже цікаві. Дякую за книжку (я її ще не маю, але з Петербургу мені писали, що надійшла від Вас. Коли є щось нове, на що варто дати рецензію до "Речи", нехай сюди надішлють. Яюсь знайду хвилинку перечитати, то дам рецензію. Приїхала до мене триденно мати і назавтра (25.11.) у соборі Городнянському ми замовили панахиду. Дуже гарно співав великий хор, але на жаль у церкві людей було небагато ("страха ради іудейська"). Кажуть, що в Городні се вперше відбулося Шевченківська панахида. Був я дуже радий мати звістку від Вас. Колись, як оглянусь, може й до Києва на кілька днів можна буде приїхати. Біля Пасхи (на свята) сподіваюсь мати можливість поїхати до Петербурга, де моя сім'я лишилася. Кланяюсь усім Вашим.

Стискаю Вашу руку.
Ваш Мих. Могилянський."

№ 23

"Високоповажний Михайле Сергійович!

Одночасно з сим листом одсилаю до редакції "Літ.-Наук. Вістника" два невеликі оповідання "Наречена" і "Недоля". Дуже не хотілось би ці два оповідання "розлучати", а ще більше не хотілося би їх перекладати і друкувати в російській пресі. За "Наречену" трохи тривожусь, щоби не побачили там "порнографії", від якої я такий далекий. Викинути ж "Наречену" мені б було неприємно не тому саме, що це оповідання цінно особливо, а тому, що воно повинно бути кільцем у ланцюзі. Викинути кільце - й ланцюг порветься.

(Кільце з ланцюга "Наречена" буде в циклі оповіданнів).

Чи можуть "Наречена" і "Недоля" піти в "Літ.-Наук. Вістник", дуже прошу мене сповістити.

З поважанням
Ваш Мих. Могилянський.

Р. С. Дуже жалкую, що не міг побачити Вас у Петербурзі, бо в час Вашого пробування тут виїхав до Чернігова.

М."

* * *

II. ЛИСТИ М. МОГИЛЯНСЬКОЇ ДО М. ГРУШЕВСЬКОГО.

№ 1

1907, серпня 22. С.-Петербург - Львів(?)

"1907 августа 22.

Многоуважаемый Михаил Сергеевич!

Не можете ли Вы оказать мне маленькую протекцию в деле ликвидации наших счетов за высланный на комиссию журнал "Украинский Вестник", в книгарню имени Шевченка в г. Львов? Мы выслали туда по 14 занумерованным счетам, за скидкой в 30% и (...) * по пересылке подали на сумму 7,5 р. 11 коп. Получили денег всего 30 руб. Так что за книгарней осталось 4,5 руб. 49 коп. Копии счетов у меня имеются. Я неоднократно писала в Львов и просила произвести полный зачет ввиду ликвидации дела, но ответа оттуда не получила. Очень прошу Вас написать мне просьбу. Остаюсь при желании Вам всего наилучшего, глубокоуважаемый.

Мария Могиланская.

№ 2

1907, грудня 6. - С.-Петербург - Львів (?)

"1907 г. декабря 6-го.

Многоуважаемый Михаил Сергеевич!

В текущем году все комиссии расчеты у нас (...) вследствие внезапной болезни нашего бухгалтера. Он уже поправился и я ему дала требование произвести Ваш зачет (? - Ю. М., В. Д.). Как только получу его, то исполню Ваше желание и вышлю деньги по указанному Вами адресу. Кстати, прошу Вас повторить в Львовском магазине имени Шевченка нашу просьбу произвести зачет за журнал "Украинский Вестник". После Вашего появления мы от них не получили никакого известия о получении нашего дозачета. Простите за беспокойство. Уважающая Вас

Мария Могиланская."

---

*) Одне слово написано нерозбірливо - Ю. М., В. Д.

№ 3

1913, жовтня 20. - С.-Петербург - Київ.

"С. Петербург. 1913, октября 20

Милостивый государь,

многоуважаемый Михаил Сергеевич!

По поручению сына моего, Михаила Михайловича, я вчера была в "Драматической цензуре" и уладила дело с ускорением высылки "Каменного господаря"

Разрешение на постановку этой пьесы уже состоялось, но чиновник, заведующий разсылкой писем по адресам, медлил высылкой этой пьесы, так как ожидал разрешения другой пьесы "Адвокат Мортон", которая еще неизвестно когда будет разрешена. По моей просьбе он обещал в тот же день отослать пьесу по адресу, указанному лицом, ее представлявшим в цензуру. Извещая Вас об этом, пользуясь случаем для беседы с Вами по вопросу, давно меня интересующему. Дело состоит в следующем. В Екатеринославе, на Проспекте, в доме Вебера есть прекрасно оборудованный книжный магазин, принадлежащий г-же Михалине Карловне Лозинской. В этом предприятии я имею участие материального характера. Лозинская уже пожилая женщина и хотела бы удалиться на покой, передав дело в надежные и при том идейные руки. На оборудование своего дела она положила кроме горячей любви к нему и свои последние крохи. Продаст она свой

магазин очень дешево. Зная, что Вы интересуетесь открытием малорусских книжных магазинов с просветительскими целями, я обращаюсь к Вам с предложением купить этот магазин. Он помещается на лучшей улице г. Екатеринослава и очень хорошо обставлен. Лозинская - женщина опытная в книжном деле, ибо много лет заведовала в Харькове книжным земским складом. Если мое предложение Вам подойдет, то войдите в переговоры с Лозинской по указанному адресу и не откажите мне сообщить о Вашем решении.

Михаил Михайлович шлет Вам низенький поклон. На днях он уезжает в Черниговскую губ. в Городню на земское собрание, во время которого произойдут выборы мировых судей.

Желаю Вам всего наилучшего и остаюсь при моем искреннем глубоком к Вам уважении.

Мария Могилянская.

Адрес мой: С. Петербург, Васил. Остров, Бол. просп. № 6, кв. № 13. Ее превосходит. Марии Николаевне Могилянской."

